

УСНА ІСТОРІЯ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ЖУРНАЛУ»

Ю. І. Головко

Запорізький національний університет

golovko@znu.edu.ua

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-2092-5360>

С. М. Білівненко

Запорізький національний університет

bilivnenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6724-5932>

Ключові слова: усна історія, інтерв'ю, російсько-українська війна, повсякдення, Чернігівщина, Київщина, Сумщина, «Український історичний журнал», нематеріальна культурна спадщина.

У статті висвітлено археографічні особливості й інформативні можливості усної історичної інтерв'ю, опублікованих у 2022–2024 рр. у рубриці «Повсякдення російсько-української війни: усна історія» в «Українському історичному журналі». Матеріали охоплюють період тимчасової окупації та військових дій на території Чернігівської, Київської та Сумської областей навесні 2022 р. та представляють особисті стратегії виживання та боротьби з окупантами.

ORAL HISTORY OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE «UKRAINIAN HISTORICAL JOURNAL»

Yu. I. Holovko

Zaporizhzhia National University

S. M. Bilivnenko

Zaporizhzhia National University

Key words: oral history, interview, russian-ukrainian war, everyday life, Chernihiv region, Kyiv region, Sumy region, «Ukrainian Historical Journal», intangible cultural heritage.

The article shows the archaeographic features and informative possibilities of oral history interviews published in 2022–2024 in the heading «Everyday Life of the Russian-Ukrainian War: Oral History» in the «Ukrainian Historical Journal». The materials cover the period of temporary occupation and military operations in the Chernihiv region, Kyiv region, and Sumy region in the spring of 2022 and present personal strategies for survival and fighting the occupiers. During 2022–2024, 15 interviews were published, 12 of which concerned events in the Chernihiv region. Two interviews concerned the Kyiv region, and one concerned the defense of the city of Okhlyrka (Sumy region). The main leitmotif of the stories is the strategy of survival in conditions of war, military operations, occupation, and constant threat to life. The second important topic, extremely important and painful for respondents, is relations with the «fraternal» peoples of Russia and Belarus. The northern regions of Ukraine had historical, neighborly, and family ties with these peoples who have now become aggressors and murderers. This became a painful trauma for the respondents. The «fraternal nations» became an enemy worthy of comparison with the Nazis and the Nazi occupation regime. One of the respondents is a colonel who commanded the defense of Okhlyrka, his memories are of everyday life in the army during the attack by Russian troops. The published materials were recorded immediately after the liberation of the regions and contain fresh memories of the events. This series of publications of oral historical

interviews was one of the first after the start Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022. These studies should continue in other regions of Ukraine affected by Russian occupation and aggression.

Сучасна російсько-українська війна стала переламним етапом у розвитку усної історичної студії в українській історичній науці, особливо пришвидшились ці зміни після початку повномасштабного вторгнення. Попри величезний обсяг документованої інформації, яка вже є або стане джерельною базою наукового вивчення сучасної російсько-української війни, усної історичні матеріали посіли помітне місце в науковому вивченні історичної події, що триває. В умовах війни, окупації, яка для південних та східних регіонів України триває вже роки, свідчення очевидців можуть бути єдиним джерелом навіть фактологічної інформації, яку теоретично нескладно було б віднайти в архівних фондах, періодиці, навіть у відкритих джерелах, але за інших умов та обставин. Значна частина інформації не буде відображена у жодних інших джерелах, окрім усної історичних – особистий досвід учасників та очевидців подій, їхні переживання та емоції, думки та візії минулого. Отже, у нашій розвідці ми ставимо завдання проаналізувати археографічні особливості та інформативні можливості опублікованих у рубриці «Повсякдення російсько-української війни: усна історія» в «Українському історичному журналі» впродовж 2022–2024 рр. усної історичні інтерв'ю.

Виклад основного матеріалу. У 2022 р. в «Українському історичному журналі» (далі – «УІЖ») з'явилась нова рубрика – «Повсякдення російсько-української війни: усна історія». Редакційна колегія видання, розпочинаючи серію публікацій усної історичних свідчень, підкреслила їх особливе місце у джерельній базі новітньої історії України, особливо з історії повсякдення екстремальних ситуацій та проживання травматичного досвіду війни конкретними респондентами. Важливим завданням рубрики стало донесення до академічної спільноти усної історичних інтерв'ю, записаних за свіжими спогадами, коли ще живі емоції та відчуття, коли події ще тривають, коли ще не почалось їх переосмислення – ці інтерв'ю можуть суттєво відрізнитись від пізніших, тому важко не погодитись з необхідністю та доцільністю їхньої фіксації та публікації¹.

¹ Від редакційної колегії «Українського історичного журналу». *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 174.

Основну частину серії публікацій склали усної історичні інтерв'ю, записані учасниками проекту «Гуманітарні аспекти російсько-української війни 2014–2022 рр.: історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання», започаткованого у травні 2022 р. за ініціативи управління культури й туризму Чернігівської міської ради². Учасниками проекту стали дослідники з різних наукових установ України, які безпосередньо збирали свідчення про воєнні злочини російської армії, особливості повсякдення, побуту, харчування, гігієни населення Чернігова й Чернігівського району під час облоги та тимчасової окупації. Опитування, проведені по «гарячих слідах», актуалізували проблематику військових дій на території конкретного населеного пункту, особливостей евакуації населення, виживання в умовах окупації або облоги, волонтерської діяльності³. Варто відзначити, що до проекту було залучено психолога, адже організатори й учасники опитування усвідомлювали складний психоемоційний стан респондентів, які пережили окупацію, військові дії, могли бути очевидцями загибелі людей.

Серед опублікованих «УІЖ» упродовж 2022–2024 рр. усної історичних інтерв'ю подій у Чернігові й Чернігівському районі стосуються 12 з 15 матеріалів, два інтерв'ю стосуються подій на Київщині (Бучанський район) і одне – на Сумщині (Охтирка). Інтерв'ю були записані у проміжку від 14 травня 2022 до 16 серпня 2024 рр., в основному – за місцем описуваних подій (73%). Абсолютна більшість інтерв'ю одноосібні (94%), середній вік респондентів на момент проведення опитування – 59–60 років, серед респондентів помітно переважають жінки – 68%.

Невеликий археографічний коментар уміщено у першій публікації, де зазначені основні підходи до підготовки матеріалів до оприлюднення, а також принцип нерозголошення прізвищ респондентів та респонденток⁴. В археографічних заувагах до іншого матеріалу додатково акцентовано на свідомому не оприлюдненні сюжетів, від яких залежить

² Від ініціаторів проекту «Гуманітарні аспекти російсько-української війни 2014–2022 рр.: історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання». *УІЖ*. 2022. № 4. С. 174.

³ Там само.

⁴ Там само. С. 175.

безпека респондентів⁵. Публікації супроводжуються передмовами, які не тільки стосуються особливостей запису усної історичної свідчень, пояснення відображених у спогадах подій, акцентують інформативні можливості історичних джерел, але й відсилають до теоретичних студій з усної історії, досвіду раніших публікацій та використання усної історичних джерел українською та закордонною історіографією⁶. Надзвичайно цікавими є власні спостереження дослідників, думки та рефлексії, які дозволяють відчувати й зрозуміти атмосферу самого інтерв'ю, «почути» неказане респондентами.

Окремі опитування проводились онлайн, що, на думку дослідників, ніяк не позначилось на якості отриманої інформації⁷. Не можна не погодитись з тим, що у в умовах війни, що триває, з міркувань безпеки, забезпечення достатньої оперативності збору інформації, залучення респондентів з різних регіонів або й з-за меж України можуть і мають використовуватись більш технологічні рішення для організації та проведення інтерв'ю.

Маємо відзначити максимально вдале, на нашу суб'єктивну думку, рішення щодо винесення у заголовок кожного з опублікованих усної історичних матеріалів яскравих і дуже емоційних цитат: «Тепер я дитя війни та баба війни...»⁸, «...якщо закінчиться їжа, от як пояснити дітям, що немає?!»⁹, «Я боялася, що якщо першу мене вб'ють, то хто буде батьку їсти варити»¹⁰ та ін. Вони чудово відображають основну ідею рубрики «Повсякдення російсько-української війни» та змістове наповнення переважної більшості вміщених у рубриці усної історичних інтерв'ю – стратегії виживання мирного

населення в умовах окупації, військових дій, безпосередньої загрози життю. Мікроісторії окремих людей, селян і містян, молодих і літніх, жінок і чоловіків, які опинились в різних, але однаково травматичних умовах війни, описують щоденний і майже рутинний досвід виживання цивільного населення. Це наскрізна тема, яка присутня в усіх без винятку інтерв'ю, адже вага й наслідки ухваленого рішення – обраної стратегії виживання – у надзвичайних умовах є надзвичайними. Одним з таких неоднозначних рішень став виїзд містян з Чернігова (до речі, практика доволі поширена й стосується далеко не тільки згаданого міста) на дачі, у села, у передмістя у пошуках безпечнішого місця...¹¹.

Цікавими є аналогії, проведені як респондентами, так і дослідниками щодо застосування досвіду виживання старших поколінь, технологій і традицій, які знову рятували життя українцям: наявність традиційної печі, вуличних туалетів, колодязів, власного присадибного господарства, запасів продуктів та консервації, свічок і т. п. У багатьох випадках респонденти самі розуміли й акцентували важливість ухвалених під час окупації або задовго до неї рішень (планування будинку чи підвалу, запаси дров і харчів, вчасний виїзд з небезпечної території і т. д.), а переосмислюючи недавнє минуле, навіть знаходили сили на гумор¹². Однозначно частиною стратегії виживання є активна позиція громади – спроможність об'єднатися, надати допомогу, знайти сили допомогти іншим, поділитися житлом або продуктами, просто підтримати родичів, сусідів або навіть незнайомих людей у травматичній ситуації – респонденти добре це усвідомлюють і підкреслюють значення такої взаємодопомоги¹³. Збір допомоги для тероборони, формування запасів продуктів («на два-три дні...»)¹⁴, допомога сусідам,

⁵ «...кадирівці ходять по будинках, кидають гранати у підвали, ріжуть людей і ґвалтують»: (Не)відома історія окупації смт Бородянка навесні 2022 р. (інтерв'ю записала та підготувала до друку С. Маховська). *УІЖ*. 2024. № 3 (576). С. 46.

⁶ «Я боялася, що якщо першу мене вб'ють, то хто буде батьку їсти варити»: Розповідь мешканки с. Полісся на Чернігівщині про життя в окупації (інтерв'ю записав та підготував до друку О. Васянович). *УІЖ*. 2024. № 2 (575). С. 40.

⁷ «Війну не можна зрозуміти, її треба відчувати»: 36 днів окупації с. Новий Білоус на Чернігівщині (24 лютого – 1 квітня 2022 р.) (інтерв'ю записала та підготувала до друку С. Маховська). *УІЖ*. 2023. № 4 (571). С. 43. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.043>

⁸ «Тепер я дитя війни та баба війни...»: Свідчення чернігівчанин Н про життя в оточеному місті (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *УІЖ*. 2022. № 4. С. 175.

⁹ «...якщо закінчиться їжа, от як пояснити дітям, що немає?!»: Мешканка Чернігова Н про умови життя в місті під час російського наступу (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *УІЖ*. 2022. № 5. С. 56.

¹⁰ «Я боялася, що якщо першу мене вб'ють, то хто буде батьку їсти варити»: Розповідь мешканки с. Полісся на Чернігівщині про життя в окупації (інтерв'ю записав та підготував до друку О. Васянович). *УІЖ*. 2024. № 2 (575). С. 39.

¹¹ «Хателась проста волі – і всьо...»: окупація с. Слободи на Чернігівщині очима очевидця (травень 2022 р.). *УІЖ*. 2023. № 1. С. 41. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.036>

¹² «...якось організм мобілізується на самовиживання»: Воєнне повсякдення в розповіді мешканця с. Нова Буда на Київщині (інтерв'ю записала та підготувала до друку О. Воробей). *УІЖ*. 2024. № 5 (578). С. 5–15. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.05.005>; «...цеглинка – то вже будувється храм»: Досвід виживання жителів с. Лукашівка під час російської окупації (інтерв'ю записала та підготувала до друку К. Литвин). *УІЖ*. 2024. № 6 (579). С. 75. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.06.066>

¹³ «Я боялася, що якщо першу мене вб'ють, то хто буде батьку їсти варити»: Розповідь мешканки с. Полісся на Чернігівщині про життя в окупації (інтерв'ю записав та підготував до друку О. Васянович). *УІЖ*. 2024. № 2 (575). С. 47. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.039>

¹⁴ «...аби тільки дочекатися перемоги»: Розповідь мешканки с. Шестовиця на Чернігівщині про події окупації (інтерв'ю

підтримка зв'язків і комунікації у громаді акцентуються всіма респондентами, які надають цим процесам виключно позитивну оцінку і дозволяють їм бачити перспективи свого села, громади, українського суспільства в цілому.

Ще одне питання лейтмотивом проходить через усі опубліковані в рубриці матеріали – «братні народи» й що з цим робити? Географічні та історичні особливості Чернігівщини зробили це питання надзвичайно болісним, а для багатьох респондентів особистим, і справа не тільки у пропаганді або політичних рішеннях – багаторічні добросусідські відносини та родинні зв'язки не дозволяли багатьом мешканцям Чернігівщини навіть на якусь мить допустити можливість збройної агресії, окупації, насильства з боку сусідніх народів. Особливо шокувала респондентів участь у військових діях білорусів-найманців¹⁵. Усвідомлення реальності й переосмислення свого ставлення до «братніх народів» усіма респондентами, навіть тими, хто не мав «щасливої нагоди» особистого спілкування з окупантами або воно було мінімальним, має ознаки травматичного досвіду. Респонденти згадували власні спроби у перші дні окупації, при перших контактах з окупантами роз'яснити їм ситуацію, їхню помилку, пропонували здатися у полон або покинути територію України, проте марність їхніх старань стала очевидною дуже швидко¹⁶. Натомість опитування фіксують початок формування образу ворога, не завжди однозначного, але ворога, який грабує, збиткується, б'є і навіть убиває або доводить до смерті мирних людей – російські злочини тільки в одному с. Ягідне порушують усі норми міжнародного права щодо ведення війни¹⁷. Важливими у контексті творення образу ворога є аналогії з Другою світовою війною, з поведінкою німців та їх ставленням до мирного населення¹⁸,

записала та підготувала до друку О. Боряк). *УІЖ*. 2024. № 4 (577). С. 29. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.024>

¹⁵ «Запам'ятай: ні росіяни, ні білоруси – нурукопожатні»: Свідчення про окупацію с. Юр'ївка на Чернігівщині (інтерв'ю записала і підготувала до друку О. Воробей). *УІЖ*. 2023. № 3 (570). С. 34. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.03.030>

¹⁶ «...росіяни у дворі стоять, так умовляю, щоб у полон здались»: Розповідь очевидця про окупацію с. Полуботки на Чернігівщині (24 лютого – 2 квітня 2022 р.) (інтерв'ю записав і підготував до друку О. Шевчук). *УІЖ*. 2023. № 2 (569). С. 55. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.049>

¹⁷ «Не стріляйте тільки в сина»: окупація с. Ягідне на Чернігівщині – свідчення з підвалу (3–30 березня 2022 р.) (інтерв'ю записала та підготувала до друку К. Литвин). *УІЖ*. 2023. № 5 (572). С. 35–49. <https://doi.org/10.15407/ukristj.568.05.035>

¹⁸ «...це війна, це вбивання цивільних, мирних...»: Мешканці передмістя Чернігова про особливості воєнного повсякдення під час російського наступу та життя в окупації (24 люто-

акцентування поведінки, комунікації, способу життя новітніх окупантів – розуміння відмінності, чітке межування «ми» – «вони», навіть на рівні побуту, повсякдення, харчування, ставлення до чужого будинку, майна, предметів пам'яті¹⁹ і т. д. Звернення до історії німецької окупації та подій Другої світової війни характерне для респондентів, які народились після війни, але які багато знають про неї від батьків-дідів, які пройшли ці випробування, з безлічі кінофільмів та книжок, які самі є носіями історичної пам'яті про ту війну – попри все це, зіткнення з реаліями російсько-української війни стало для них, можливо, навіть більш травматичним, ніж вони самі очікували²⁰.

Деталізація встановлених окупантами порядків – новітнього окупаційного режиму – складається з безмежного переліку обмежень, які чітко корелюються з порушенням прав людини та створенням умов для неживання мирного населення, тобто, з геноцидом: позбавлення можливості вільного пересування навіть на власному подвір'ї чи в будинку, фактичне ув'язнення та утримання людей у підвалах, обмеження доступу до медичної допомоги (що могло мати й мало трагічні наслідки²¹), обмеження доступу до води та продуктів харчування, обмеження доступу до інформації та неможливість зв'язатись з родичами й т. д. Сам факт деталізації цих обмежень та порушень прав людини, їх згадування, а іноді й неодноразове підкреслене повторення свідчить про їхню важливість для респондентів, які не сприймають такі порушення як допустимі, можливі, нормальні.

Окреме місце у досліджуваній серії опублікованих усноїсторичних свідчень посідає інтерв'ю з військовим, ім'я якого не приховується, а публікація навіть супроводжується світлинами – полковник Денис Дикий, який у лютому – березні 2022 р. командував обороною м. Охтирка на Сумщині (91-й окремий Охтирський полк підтримки)²².

го – 2 квітня 2022 р.). *УІЖ*. 2022. № 6. С. 43. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.06.030>

¹⁹ «Хателась проста волі – і всьо...»: окупація с. Слободи на Чернігівщині очима очевидця (травень 2022 р.). *УІЖ*. 2023. № 1. С. 44. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.036>

²⁰ «Невже ви не батьки?! Невже ви не сини?! Чи в вас дітей нема?!»: Повсякдення і трагізм окупації с. Золотинка на Чернігівщині (інтерв'ю записала та підготувала до друку А. Панкова). *УІЖ*. 2023. № 6 (573). С. 32. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.029>

²¹ «Не стріляйте тільки в сина»: окупація с. Ягідне на Чернігівщині – свідчення з підвалу (3–30 березня 2022 р.) (інтерв'ю записала та підготувала до друку К. Литвин). *УІЖ*. 2023. № 5 (572). С. 44. <https://doi.org/10.15407/ukristj.568.05.035>

²² «...в ті важкі дні лютого 2022-го року громада Охтирщини так згуртувалася, що вам просто не передати!»: Інтерв'ю з

Інтерв'ю принципово відрізняється від усіх інших матеріалів рубрики «Повсякдення російсько-української війни: усна історія»: це абсолютне інше повсякдення, це бачення подій війни з боку військових, з боку людини, відповідальної за захист міста та життя людей. Респондент помітно інакше ставиться до подій та проблем, які постали з початком повномасштабного вторгнення – його посада вимагала ухвалення рішень, інколи негайного, конкретних дій, пошуку та використання наявних ресурсів, організації та координації дій великої кількості людей, у тому числі невійськових (цивільні, партизани, волонтери), «нарізання» завдань у дуже непевних умовах і т. д. Спостереження та висновки Д. Дикого надзвичайно цікаві та корисні, адже війна триває: він високо оцінив рівень самоорганізації та ефективність місцевої охтирської громади, яка стала на захист свого міста – тероборону, місцевих підприємців, волонтерів, мисливців, партизанів, які брали безпосередню участь у військових діях і відбивали атаки ворога. З іншого боку, респондент зауважує, що був здивований кількістю колаборантів (або потенційних колаборантів – не всім, хто намагався, удалось перейти на сторону ворога), яких, за його спостереженнями, виявилось удвічі більше за очікувану ним кількість (не 5, а 10 %). Суттєвою за своїм впливом на перебіг подій виявилась проблема поширення ворожої пропаганди та дезінформації, особливо за допомогою різноманітних груп у месенджерах, що значно підсилювало психологічний тиск на оборонців Охтирки, генерувало панічні настрої серед мешканців, ускладнювало ухвалення рішень командуванням. Ця ситуація здається зрозумілою і навіть прогнозованою, але в умовах конкретної оборонної операції вона перетворюється на суттєвий фактор ризику, врахувати та нейтралізувати який, як свідчить досвід респондента, можна виключно радикальними методами – відключенням месенджерів, блокуванням груп і т. д.

Героєм України полковником Д. Диким про оборону Охтирки (24 лютого – 27 березня 2022 р.) (інтерв'ю записав та підготував до друку О. Филь). УІЖ. 2024. № 1 (574). С. 30. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.029>

Деякі зауваги Д. Дикого, зроблені ще у 2022 р. за досвідом оборони Охтирки, є актуальними й зараз: російські військові сприймають мирне населення як потенційно вороже, яке апріорно підозрюється у підтримці ЗСУ, постачанні інформації, підривної або партизанській діяльності, будь-якій іншій формі «нелояльності», що вважається достатньою підставою для застосування сили, репресій, арештів. Окрема важка тема інтерв'ю, яка, на жаль, стала елементом повсякдення – загиблі військові, загиблі мирні мешканці, пошук і поховання викрадених і закатованих окупантами людей, вшанування пам'яті загиблих. Респондент неодноразово підкреслював, що загибель кожної людини це трагедія, це непоправна втрата для рідних, втрата для громади, і що «обов'язок живих – достойно поховати мертвих»²³.

Висновки. Підсумовуючи наш невеликий огляд опублікованих у рубриці «Повсякдення російсько-української війни: усна історія» в «Українському історичному журналі» впродовж 2022–2024 рр. усноїсторичних інтерв'ю, зазначимо, що цей безумовно вдалий досвід повинен мати продовження у значно ширшому форматі, можливо, не на тільки сторінках поважного наукового видання, а й більш доступному форматі як для академічної спільноти, так і широкого загалу. Щільність подій російсько-української війни, особливо на сучасному її етапі, не дозволяє дослідникам чекати на завершення військових дій та настання вдалого для польових досліджень часу. Наукове опрацювання вже наявних усноїсторичних матеріалів та запис нових інтерв'ю з історії сучасної російсько-української війни є на часі, більше того, може бути корисним не тільки у науковому контексті, а й стати підґрунтям для осмислення минулого та прогнозування подальшого перебігу подій.

²³ «...в ті важкі дні лютого 2022-го року громада Охтирщини так згуртувалася, що вам просто не передати!»: Інтерв'ю з Героєм України полковником Д. Диким про оборону Охтирки (24 лютого – 27 березня 2022 р.) (інтерв'ю записав та підготував до друку О. Филь). УІЖ. 2024. № 1 (574). С. 54. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.029>

References

- «...aby tilky dochekatysia peremohy»: Rozpovid meshkanky s. Shestovytsia na Chernihivshchyni pro podii okupatsii (interviewu zapysala ta pidhotuvala do druku O. Boriak). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2024. 4 (577). 24–39. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.024> [in Ukrainian].
- «...v ti vazhki dni liutoho 2022-ho roku hromada Okhtyrshchyny tak zghurtuvalasia, shcho vam prosto ne peredaty!»: Interviewu z Heroiem Ukrainy polkovnykom D. Dykym pro oboronu Okhtyrky (24 liutoho – 27 bereznia 2022 r.) (interviewu zapysav ta pidhotuvav do druku O. Fyl). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2024. 1 (574). 29–56. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.029> [in Ukrainian].

- «Viinu ne mozhna zrozumity, yii treba vidchuty»: 36 dib okupatsii s. Novyi Bilous na Chernihivshchyni (24 liutoho – 1 kvitnia 2022 r.) (interviu zapysala ta pidhotuvala do druku S. Makhovska). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2023. 4 (571). 43–58. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.043> [in Ukrainian].
- «Zapamiatai: ni rosiiany, ni bilorusy – nerukopozhatni»: Svidchennia pro okupatsiiu s. Iurivka na Chernihivshchyni (interviu zapysala i pidhotuvala do druku O. Vorobiei). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2023. 3 (570). 30–47. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.03.030> [in Ukrainian].
- «...kadyrivtsi khodiat po budynkakh, kydaiut hranaty u pidvaly, rizhut liudei i gvaltuiut»: (Ne)vidoma istoriia okupatsii smt Borodianka navesni 2022 r. (interviu zapysala ta pidhotuvala do druku S. Makhovska). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2024. 3 (576). 43–58. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.03.043> [in Ukrainian].
- «Nevzhe vy ne batky?! Nevzhe vy ne syny?! Chy v vas ditei nema?!»: Povsiakdennia i trahizm okupatsii s. Zolotyinka na Chernihivshchyni (interviu zapysala ta pidhotuvala do druku A. Pankova). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2023. 6 (573). 29–42. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.029> [in Ukrainian].
- «Ne striliaite tilky v syna»: okupatsiia s. Yahidne na Chernihivshchyni – svichennia z pidvalu (3–30 bereznia 2022 r.) (interviu zapysala ta pidhotuvala do druku K. Lytvyn). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2023. 5 (572). 35–49. <https://doi.org/10.15407/ukristj.568.05.035> [in Ukrainian].
- «...rosiiany u dvori stoiat, tak umovliaiu, shchob u polon zdaly»: Rozpovid ochevydtsia pro okupatsiiu s. Polubotky na Chernihivshchyni (24 liutoho – 2 kvitnia 2022 r.) (interviu zapysav i pidhotuvav do druku O. Shevchuk). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2023. 2 (569). 49–59. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.049> [in Ukrainian].
- «Teper ya dytia viiny ta baba viiny...»: Svidchennia chernihivchanky N pro zhyttia v otochenomu misti (24 liutoho – 2 kvitnia 2022 r.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2022. 4. 175–189. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.175> [in Ukrainian].
- «Khatielas prosta voli – i vso...»: okupatsiia s. Slobody na Chernihivshchyni ochyma ochevydtsia (traven 2022 r.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2023. 1. 36–50. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.036> [in Ukrainian].
- «...tse viina, tse vbyvannia tsyvilnykh, myrnykh...»: Meshkantsi peredmistia Chernihova pro osoblyvosti voiennoho povsiakdennia pid chas rosiiskoho nastupu ta zhyttia v okupatsii (24 liutoho – 2 kvitnia 2022 r.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2022. 6. 30–47. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.06.030> [in Ukrainian].
- «...tsehlynka – to vzhe buduetsia khram»: Dosvid vyzhyvannia zhyteliv s. Lukashivka pid chas rosiiskoi okupatsii (interviu zapysala ta pidhotuvala do druku K. Lytvyn). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2024. 6 (579). 66–80. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.06.066> [in Ukrainian].
- «Ya boialasia, shcho yakshcho pershu mene vbiut, to khto bude batku yisty varyty»: Rozpovid meshkanky s. Polissia na Chernihivshchyni pro zhyttia v okupatsii (interviu zapysav ta pidhotuvav do druku O. Vasianovych). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2024. 2 (575). 39–55. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.039> [in Ukrainian].
- «...yakos orhanizm mobilizuietsia na samovyzhvannia»: Voienne povsiakdennia v rozpovidi meshkantsia s. Nova Buda na Kyivshchyni (interviu zapysala ta pidhotuvala do druku O. Vorobiei). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2024. 5 (578). 5–15. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.05.005> [in Ukrainian].
- «...yakshcho zakinchytsia yizha, ot yak poiasnyty ditiam, shcho nemaie?!»: Meshkanka Chernihova N pro umovy zhyttia v misti pid chas rosiiskoho nastupu (24 liutoho – 2 kvitnia 2022 r.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2022. 5. 56–67. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.056> [in Ukrainian].